

РАДИСАВ С. НЕДОВИЋ

ЧАЧАНСКИ КРАЈ У НОБ 1941 – 1945.
● ЖЕНЕ БОРЦИ И САРАДНИЦИ

Рецензент
ДРАГОЉУБ – ДРАГАН С. СУБОТИЋ

Издавачки одбор
Милош УРОШЕВИЋ, председник
Видоје ЖИВКОВИЋ
Миодраг ЈАКОВЉЕВИЋ
Вера ТОДОРОВИЋ
Владимир Влајко ЈОВАНОВИЋ
Спасоје МИЛОВАНЧЕВИЋ
Превислав ВУЛИЋЕВИЋ
Александар Ацо ЈОВАНОВИЋ
Димитрије ИЛИЋ

За издаваче
ПАНТЕЛИЈА ВАСОВИЋ

Издавачи
ОКРУЖНИ ОДБОР СУБНОР-а,
ОПШТИНСКИ ОДБОРИ СУБНОР-а ЧАЧКА,
ГОРЊЕГ МИЛАНОВЦА И ЛУЧАНА

РАДИСАВ С. НЕДОВИЋ

**ЧАЧАНСКИ КРАЈ У НОБ 1941 – 1945.
● ЖЕНЕ БОРЦИ И САРАДНИЦИ**

ЧАЧАК, 2010.

Српске мајке и сестре, које сте у овој тешкој и крвавој борби дали најбоље своје синове, захваљујем вам на ономе што сте до нас допринеле надчовечанској борби наших народа, захваљујем вам на огромним жртвама које сте поднијеле за нас своје отаџбине, за нас наших народа, наше слободе и независности... Ваше дужности су многоструке. Нашем фронту, нашим борцима треба помоћ. Ви, српске жене, и све жене у Југославији, можете ублажити ту несташницу... У сваком селу, у свакој вароши, најрежније све своје снаге, сабирајте материјал, одјећу, средства за живот, намирнице, како бисмо могли нашим борцима на фронту дати бар минимум... Помогните нам да створимо истинску народну власт, за коју су од 1941. године гинули најбољи синови Србије и осталих народа Југославије...

Тито

(Из говора на митингу жена Србије
у Београду 28. јануара 1945)

Овај конгрес није само манифестација солидарности жена Југославије, манифестација братства и јединства, смотра ваших снага, преглед нашег досадашњег рада, него је и важан сасијанак на коме ви, жене Југославије, треба да одредите смјернице свога рада...

*Нећу се осврћати на ваш рад, у прошлости, на ваше заслуге у борби, које су огромне и за које имате признања, не само свих народа наше земље, него и читавог слободољубивог човјечанства. Данас пред нама стоје тешки задаци. Наши најважнији задаци су учвршћивање наше народне власти, васпитавање дјеце, нашег младог нараштаја, наших будућих покољења, учвршћење братства и јединства, изградња наше земље... Мајке и сестре имају задатак да нашу дјецу већ одмалена васпитавају у новом духу, у духу љубави према нашој домовини, према нашој Југославији, у духу љубави према шековимнама братства и јединства, у духу љубави према новој власти... Тражимо да се нашој дјеци усади у душу онаква љубав какву су носили наши борци на бојном пољу.**

Тито

(Из говора на Првом конгресу АФЖ
Југославије у Београду 17. јуна 1945)

* Херонине Југославије, „Спектар“, Загреб, 1980.

СВЕДОЧАНСТВА ЗА ПОНОС И ДИВЉЕЊЕ

Термин „Чачански крај у НОБ“ као основни наслов збого свих публикација штампаних у Чачку са темашиком Народноослободилачке борбе узети је за подручје данашњих општина Чачак, Лучани и Горњи Милановац, односно подручје Чачанског ратног округа, који је покривао Окружни комитет КПЈ. Сем насеља која се данас налазе у саставу ових општина, ОК КПЈ за Чачак деловао је и у насељима: Толишница (општина Краљево), Луке, Лиса и Осоница (Ивањица), Вирово, Драгојевац, Миросалци, Трешњевца и Церовца (Ариље) и Лошац, Пилашовићи и Прилијац (Пожега).

Ретко је где природа била тако даремљива и издана у стварању лепоте, реткости и занимљивости као на овом подручју. Налази се у централној Србији.

Због умерених климатских услова, ово подручје је било насељено и пре доласка Словена, што потврђују стара налазишта материјалне културе – илirsке хумке у Ашеници, римске терме у центру Чачка и многа друга.

Ту су и данас савремене саобраћајнице, општина Ибарске магистрале и железничко чвориште, везано у Пожеги са путем Београд – Бар и везом за коридор Београд – Ниш – Скопље.

Ту је и Овчар Бања са десет главном средњовековних манастира – ризницом српског крајања и општајања.

Само тако, или боље речено због свега тога, на овим просторима вековима је исписивана бурна политичка и културна историја. Били су доприноси значајних догађаја који су мењали токове историје, а истовремено – колевка значајних личности које су историји овог краја и шире давале свој печат.

Од пада српске државе под власт Османлијског царства 1459, па до краја XVIII века ово подручје било је под влашћу Турака. Пожаревачким миром 1718. Чачак и подручја на левој обали Западне Мораве попали су под власт Аустроугарске, да би га Турци поново освојили 1739. године.

Уследили су српски устаници, у којима су људи овог дела Србије масовно учествовали од 1804. до 1815. године. Учешће народа у оба устанка било је масовно и слободарство је све више постало начин живљења становника овог краја потврђујући то хероизмом, не само Танаска Рајића и саборца у Боју на Љубићу 1815.

Слободарство народа овог дела Србије исказивано је и у ослободилачким ратовима од 1876 до 1878. године.

У првој половини XX века српски народ је водио четири ослободилачка рата (1912, 1913, 1914 – 1918), и најзад, за ослобођење земље од фашизма у Другом светском рату.

Све ово скупа и много другога утицало је на развој слободарства српског народа, који је знао да изнедри и Карађорђа, и Милоша Обреновића, и Танаска Рајића, и Драгутина Гавриловића. Њихов херојизам, самопрежор и љубав према сопственом народу васпитано су утицали на нове генерације, поготову рођене у првој декади XX века, крајем друге и почетком треће декаде XX века.

Генерације су се дивиле и васпитавале виђењем Боја на Љубићу 1815. године:

„А у Срба на брду Љубићу,
у њих беше врло мало војске.
И без пушке и без бричке сабље,
пола босо, пола обувено,
по двојица једном сабљом секу
по двојица једном пушком шуку“.

Генерације чачанског краја са поносом су следиле речи свога земљака мајора Драгутина Гавриловића, који је у одбрани Београда у Првом светском рату рекао својим борцима: „Војници, јунаци! Врховна команда избрисала је наш џук из бројног стања... Наш џук је жртвован за часну отаџбине и Београда. Ви немате више да бринете за своје животе који овога часа не постоје. За што најпрег у славу!“

Сем ових ратничких поклича у којима су жене на свој начин учествовале, за генерацију рођену крајем друге и почетком треће декаде XX века због свега онога што су преходни ратови донели, нове генерације су нужно прихватиле те узоре као услов за њихово преживљавање.

Жене чији су мужеве отишли у рат 1912. и, са малим прекидом, ратовали до 1918. биле су једини штожер од кога је зависила породица. Оне су рађале по десетину деце која због услова живота нису преживљавала ни детињство. Дешавало се да те жене рађају децу и на њиви. Та жена мајка водила је бригу о деци, о стоци, о свему што је сачињавало породичну задршку. Та жена је на обрамачи неколико километара носила неки од производа до првог градског насеља да би то продала и купио соли, или гаса (петролеја) за лампу. На кошуљари носила је до реке веш да би га ојрала. Бринула је да сланина, обешена изнад прочевља на шавану, допраје до другог посеја. Та жена, Српкиња, уместио детерџија, веш и поштељину откувавала је у цеђу; уместио средства за прање судова користио је коприву.

Та жена, сујруџа, мајка, снаха... за све је имала и снаге и времена и својим самопрежором ушницала је на васишћавање своџа погмлашкка. Једношћавно, за њу није имало одмора, ни радног времена, јер, да би све ово урадила, усшћајала је у „свануће“, а леџала најкаснине, када је све у кући „намирила“.

Она је и прела и плела, а многе од њих су и шкале шаренице, „џубере“, ћилиме... Због услова који су јој онемоџућавали да гечји веш кујује у шрговини, џајила је коношљу, пошћајала је и киселила у „мочилу“, одвајала влакно од поздера на шрлицу, шкала шежиново плашћно, руком шила кошуље.

Та наша жена преживела је шћо није ни једна жена Европје: да јој свекри, мужеви и синови рашћују од 1912. до 1918, преживе џолџошћу Албаније и да се победоносно враше породицама.

Она је знала и моџла да пошћури леђа и да заједно са војницима изџура шћо (који се заглавио у блашћу, а волови су били немоћни) на пологај. И не само шћо: из њених очију жаро је презир окушћашорском војнику на сваком кораку и сусрешћу и кораку и зашћо ни мало није чудно шћо је војни зашћоведник за Србију џенерал Беме у наредби немачким војницима 25. септембра 1941. џодине, поред осталоџ, рекао: „Србија је у маршћу ове џодине срамно поџазила уџовор о пријашћелшћиву с Немачком да би са леђа најали немачке шћруше које су се прикушћљале прошћив Грчке. Као олуја прохујала је земљом немачка одмазда. Ако овде не пошћушћимо свим средшћивима и са највећом безобзирношћу, наши ће се џубици пећашћи до неизмерносћи. Ваш је заџашћак да прокршћарише земљом у којој се 1914. пошћоцима лила немачка крв услед погмуклосћи Срба мушкараца и жена. Сваки који блаџо пошћушћа, џреши о живошће својих друџова. Он ће бишћи пошћван на одџоворносћи без обзира на личносћи и сшћављен пред рашћни суд“.

Друџа џенерација жена Србије, која пуни сшћранице ове по мноџо чему несвакиџашће књиге њихове су унукe, кћери и снахе, роћене крајем Првог светшћског рашћа или нешћосредно по њеџовом завршешћку. Оне су имале донекле боље услове живошћа и ограсшћања, али не сме се заборавишћи да је шћо послерашћно сшћање било пребоџашћо бројем деце које је, самим шћим, прашћило невићено сиромашшћво, уз пренаџлашену пошћребу за радном снаџом.

Те мноџочлане породице захшћевале су од шћих „девојчурака“ да буду „при руци“ мајци, која није знала шћта пре шћреба да уради. Да ли да намири децу, да сшћреми оброк, да нахрани сшћоку, да сшћиџне на њиву и воћњак... Ово наџлашћавам са разлоџом, јер је шћо било време када је у Србији преко 80% живља било на селу.

Иако су се услови живота поправљали та генерација младих живела је у „уцерицама“, кућицама које су се састојале од једне собе, рејко појлочане. Половина куће је била од брвана са прочевљем и веригама на средини и ошвореним шаваном над тим делом куће. Сјавало се на креветима са сламарицом од тежине најуњеном шашом. Рејко је пуњена сламом.

Та генерација „радо“ је поштила све поште, хранила се „мурузницом“, а пшенични хлеб мешен је само за „благе дане“. То је било време када је премало женске сеоске омладине похађало сва четвори разреда основне школе. На прсте се могло избројати број девојчица које су насјавиле школовање у средњој школи, а једина средња школа у чачанском крају била је Гимназија.

Између два рата у чачанском крају почели су да се снажније развијају занати, које је изучавала првенствено мушка популација са села. Двадесетих година прошлог века Гимназија у Чачку је имала прве мајуранише. Иако малобројни ученици гимназије и ученици на занату, сјанујући углавном на сеском погручју, почели су да ушичу на промене у начину живота на селу организујући прела, игранке, мобе и груга састајалишта. Почело је, више него до тада, дружење омладине ван кућног прага.

Половином пређе деценије сјасала је већа група мајураниша Чачанске гимназије. Неки су завршавали и студије у Чехословачкој, Пољској, Аустрији или Француској. Међу њима видно место заузима др Драгиша Мишовић. Они су знали и умели, окуљати младе људе преко легалних организација (сјорска друштва, литерарна удружења, књижнице и читаонице) да суграђане уознају са досијгнућима средина у којима су се школовали.

Увиђајући потребу за постојањем средстава за информисање, један из плејаде факултетски образованих – дипломирани правник Ђорђе – Ђоко Миловановић оснива 1932. године лист „Чачански глас“, у коме су сарадници били сви виђенији и образованији људи средњих година. Тематика најиса била је социјалне садржине. Гошво да није имало шамјаног броја овог листа у коме није био поучан чланак, пре свих, из пера др Драгише Мишовића. Понајвише обраћало се сеоској средини, која је бишно заостајала за градском.

Да би се у овоме усјело, ничу у селима књижнице и читаонице, као место састајања сеоске омладине. Посебна пажња је посвећена сеоској женској омладини сугеришући савременији начин живљења и у постојећим условима, са нагласком да болести, нарочито туберкулоза, посебно најадају сиромашне. Посебан вид деловања био је организовање скупова, који су неретко прерасли у те-

чајеве од по неколико дана, на којима су предавачи били др Мишовић и дрући зналци. У селима су по биле ученице Гимназије.

Омиљено састајалиште њих активиста били су славе или неки дрући „блаждани“. Резимирајући на неки начин стање у коме су људи, поготову на селу, живели, др Мишовић је и ово рекао у здравици на домаћиновој слави: „Дижем ову чашу вина у здравље радног народа, радника и сељака. Дижем ову чашу у име истине, правде и слободе, пролив мрака и шираније и експлоатације. Дижем је у здравље сељака који музе али млеко, сир и кајмак не једе, сељака који стоку храни а месо не једе, сељака који ројски ради али плодове свога рада не ужива, радника који палатије зида а у церицама живи, радника који железнице подиже а стотинама километара иде пешке да посао нађе...“

На једном од последњих политичких зборова, у октобру 1938. године, др Мишовић је рекао: „Нама се подмеће да смо за крв, за револуцију а ми без икаквог страха и плашења остворено проглашавамо да ми нисмо ни за какву крв, јер нам је свака кај крви радног човека исувише грађа и скупа. Ми хоћемо да извојужемо право слободе и хлеба за све. Ми нећемо да робови постану господари а господари робови, већ хоћемо да сваки човек има обезбеђену егзистенцију под једнаким условима да хоће да ради. Када будемо освојили та права, ако неко покуша да нам их отме, ми ћемо се храбро одупрети и борити да их очувамо, па нека се та наша борба назива како хоће“.

Једном другом приликом истакао је: „Пролив нас је просутио море лажи. Кажу да смо плаћеници Москве, а ми смо само верни поштомци Карађорђа, Хајдук Вељка, Танаска Рајића и других који су се борили за слободу свога народа и коју борбу ми насћављамо. Ми изјављујемо да нећемо дозволити да нам командује ни Рим, ни Берлин, ни Москва“.

Разговарајући са бузарским студентима у Чачку, Доктор, поред остало, каже: „Морамо поћи сасвим дружим путем ако не желимо да се свети превтори у једну велику лудницу каква је била 1914. године. Ту није било победника и побеђених. Сви смо побеђени. Ослободимо се окова, скинимо мржњу са очију, сагоримо све старе оштрцане појмове који нам закречавају лобање. Све нам је заједничко и прошлости и несреће које смо преживели погрешком неколико људи“.

Намерно сам се осврнуо на деловање и заслуге Доктора, који је снагом своје личности, јер су његове, тада изговорене, речи добиле пуну потврду у блиском наступајућем времену, а нису многе изгубиле од актуелности ни данас.

Имајући све ово у виду, није нимало случајно што је у нашем граду Чачку 1934. године, увиђајући да нам прети опасност од фашизма, који се размахнуо у Европи, по угледу на Француску, формиран Народни фронт слободе, организација која је окупила слободољубиве грађане.

Антифашистичко опредељење народа и захтев за праведнију организованост у друштву постоје у чачанском крају својина огромног броја становника, што је манифестовано и приликом сахране др Мишовића – на умрлици је писало: „У борби за демократију, мир и хлеб и слободу пао је као жртва наш друг и пријатељ др Драгиша Мишовић“. У пошлуксу – Акциони одбор: Радничко социјалистичка група, Демократска странка, Земљорадничка странка и Народна радикална странка“.

На Докторовој сахрани у јануару 1939. године било је око 15.000 грађана из разних делова земље. Поворка је кренула у 10 сати испред Чачанске цркве, а на гробље у Чачку су стигли око 17 сати. Огласило се више од 30 говорника. На надгробном споменику Доктору, чије је подизање финансирано добровољним прилозима, записано је: „Радни народ своје првоборцу“.

Једино се ипак може схватити масовност партизанског покрета у чачанском крају, па није ни мало случајно наређење др Турнера, државног саветника Трећег Рајха, начелника штаба Војног заповедника за Србију, 22. јуна 1941. године Милану Аћимовићу, у коме се, поред осталог, каже: „На основу задњих рајних догађаја, молим да се одмах изврши према ранијем споразуму са Вама хапшење свих водећих комуниста... На крају желим да Вам скренем нарочиту пажњу на вароши: Ниш, Крагујевац, Ужице и Чачак“. На основу овог наређења, извршено је једно од првих стрељања у Србији, на изградишту ФК „Борац“ 20. јула 1941. године, 12 грађана међу којима је и једна жена.

То опредељење становништва, а поготову женске популације, нарочито се освело о огромним напором да се новембарских дана 1941. сречи почешак браћубилачког раја, како је писало на паролатама и на прогласима које су жене писале.

Народно јединство, у жељи да се нанесе пораз окупијору низом акција на подручју читавог чачанског краја, приморало је немачку команду Чачка да штампа и распура проглас у коме се каже: „Од данас па до даље наредбе цео љубишки срез у односу према окупијорским власима налази се у изнимном – ошадном стању, а оштинине Љубишка, Милићевачка, Брђанска, Прељинска и Миоковачка у рајном стању“.

На ошћем народном збору код Соколане у Чачку све поличке грађанске партије Чачка говорима својих представника 18. новембра упућују апел, у коме се, поред остало, каже: „Народ хоће да сам одлучује својом судбином и да се његове жеље извршавају и зашћавају

1. – Да се уједине све борбене партиоиске снаге у ошћем усћанку против окупатора. Ово јединство мора бити чврсто, истинско и искрено, јер је и крвљу зашћаћено против окупатора.

2. – Да штабови усћаничких снага одмах окрену своје одреде према непријатељу и на бази заједничке борбе и искрене сарадње поставе шемеље за изградњу праве народне војске, јединствене, ослободилачке и слободарске.

3. – Да се на бази јуне слободе и демократије организује привремена народна власт, у ошћини, округу и на ослобођеној територији усћастави Суд, омогући слободна трговина и поможне народна привреда“.

После Прве непријатељске офанзиве и пада слободне територије, Ужичке Републике, у чијем саставу је био и чачански крај, од једног од најбројнијих партизанских одреда Југославије са око 3.000 бораца са оружјем повукло се и чинило састав Друге пролетерске бригаде само 198 бораца (Чачански батаљон).

Незапамћеном терору сународника равногорца били су изложени борци Чачанског НОП одреда и сви они који су ма на какав начин учествовали у усћанку. Једноставно, што је било време када је човеков живот био најјефтинији. Крајем 1942. покушано је да се Одред обнови, али, због терора који је владао на овим просторима, страха који је постојао код становништва и зиме која је била на прагу, од шће намере се одустало. Већ у фебруару 1943. Одред је поново формиран, углавном од људи који су до шћада илегално живели и у једној неравноправној борби 5. марта, у Остри, од 25 бораца, колико је Одред бројао, 14 је погинуло и два преживела су ухашена и стрељана у логору на Бањици. Неколико дана пре овог догађаја, у бункеру у Ваји ухашени су чланови Окружног комитета КПЈ за округ чачански.

Одред је поново формиран, али он није више био велика војна снага, па је крајем 1943. прикључен Првој шумадијској бригади и најусћио чачански крај.

Као што се види, против фашизму и његовим сарадницима на простору чачанског краја никада није престало. Он је сашћан од победа и пораза, партија и шћрадања. Али, све већи терор који је примењиван према становништву чачанског краја омогућио је да народ поставане – ОДРЕД. На сћоменику у Остри сћиховима писника

Славка Вукосављевића осведочено је: „Пећоџ марта 1943 у борби проиив 500 сшошина нејријашељских војника овде је 14 поџинуло и 11 преживелих партизана пошврђивало историју Србије, која се никад није мирила са ројсшвом. И ОВО ЗНАЈТЕ ПОТОМЦИ: У ТОКУ ОСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА 1941 – 1945 ЧАЧАНСКИ ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕД УМИРАО ЈЕ И РАЂАО СЕ СВЕДОЧЕЊИ ДА ЈЕ СЛОБОДА ГУБИЛА НЕКЕ БИТКЕ АЛИ НИКАД НИЈЕ ИЗГУБИЛА РАТ“.

Још драматичнији поџаћак даје саошшење Прекоџ суда Друџоџ равноџорскоџ корпуса од 25. авџусћа 1944. џодине, у коме се каже: „Збоџ активне сараџње са шерористичком џрујом комуниста, збоџ орџанизовања и ширења усмене и писмене пројаџанге прошив Јуџословенске војске у ошћаџбини, као и збоџ врбовања приџадника ове војске да се одмећну и да присшуйе џруји комунистичких шерориста осуђени су на смрш од сшране Војноџ прекоџ суда Правноџорскоџ корпуса и сшрељани су на дан 25 авџусћа...“ Следе имена осам земљораџника, једноџ раџника и две домаћице, од којих је једна имала девешоро деце. Свих 11 нису сшрељани, већ заклани. На крају саошшења се каже: „Скреће се џажња сшановнишшву да ће се казниши смрћу свако лице које буде сарађивало са шерористичком џрујом комуниста или на ма који друџи начин РАДИЛО ПРОТИВ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЏБИНИ“.

С обзиром да после 1941. џодине Чачански партизански одред „Др Драџиша Мишовић“ није представљао иоле значајну војну формацију и да је крајем 1943. ушао у састав Прве шумаџијске бриџаде, равноџорци су се посебно усшремили на жене. Тако су од неушврђеноџ броја приџадника НОП-а Немци сшрељали, поред 497 мушкараца и 18 жена. Међу 702 жршве које су усмршили равноџорци жена је било 99.

За чуђење је окрушносш равноџорца према женама, јер међу 209 закланих била је 61 жена. Бешшјалносш коју су исшљавали према овим несрећницама несхваћљива је здравом разуму. По праилу, млађим женама прво су одузимали часш да би им касније касшили џруди; једносшавно су их мрцварили и клали. Ова окрушносш нарочишо је исшљена 1943. џодине после доџовора команданста корпуса са команданшима бриџада „да се унишши са породицама бивших партизана“.

Међу 4.642 приџадника Чачанскоџ НОП одреда „Др Драџиша Мишовић“, који су слободи даривали своје живоше, било је 456 жена, од којих 161 није била удаша.

Дуџи низ џодина сарађивао сам са Раџисавом Неговићем на обради машеријала НОБ-е чачанскоџ краја и увек сам се чуџо од

куда код шо̄г човека ш̄олико осе̄љивос̄ти и ӯорно̄ ш̄ра̄ања за до-
кумен̄тима да би се сваки до̄ађај и сваки по̄јам ш̄ио верније ис-
ш̄ражили и објаснили. Дивио сам се и дивим ње̄говој снази да у по-
одмаклим годинама месецима исш̄ражује у десетимана публикаци-
ја, у мору прочишаних записа хроничара и нарашора који су били
сведоци шо̄г величанствено̄ времена и генерација које су се жрш̄во-
вале на олш̄ару слободе. Боље него мнози дрӯги и позванији од ње̄га,
и образованији, у поимању вреднос̄ти раш̄овања.

Захваљујући њему, ова на неки начин јединствена публика-
ција ош̄има од заборава време у коме су жене имале видну улогу у
одбрани најмилијих, слободе и о̄гњиш̄та од завојевача и од оних ко-
ји нису хш̄тели или нису мо̄гли да схваше ш̄та за жену као сш̄ожер
породице значи понос изражен слободом и прош̄кан маш̄еринством.

Трудећи се да ш̄ио верније прикаже и време и жене као акше-
ре у ш̄ом мнош̄тву различитос̄ти у којима су се налазиле и нашле,
из записа о њима задивљујуће значајки је усшео да око њихових ка-
ракш̄тера саш̄ка приче достш̄ојне дивљења. Можда га је понегде поне-
ла емоција описујући превелике ш̄ра̄гедије у којима су се неке на-
шле, нажлашавајући њихов бол, али ни ш̄ренуш̄ак ни је пош̄иснуо ни
ш̄ра̄гедије мајке која је изгубивши једно̄ сина или кш̄ерку изгубила
све.

Од до сада објављених публикација или записа који су, као
сведочанств̄а дейоновани у историјским архивима или дрӯгим ин-
ститиуцијама, после ове књӣге неће осташ̄и само неки сш̄ајисш̄ич-
ки број, већ пример за углед пош̄омцима и будућим исш̄раживачима,
сведочанство да је српски народ имао на сш̄ош̄ине Јованки Орлеан-
ки.

Иако је наш језик бо̄га̄и изразима, нека ми је доуш̄шено да
у недосш̄ајку правих, или мојом немоћи да их нађем да Недовићу
одам признање, не мо̄гу да ош̄уш̄им захвалнос̄и.

Драгољуб – Драган С. СУБОТИЋ